

Doc. dr. sci. Amir Dehić^{*1}

PRAVNA PRIRODA POBIJANJA DUŽNIKOVIH PRAVNIH RADNJI

Sažetak

Predmet rada je pravna priroda pobijanja dužnikovih pravnih radnji i zaštita povjerilaca od nesavjesnih dužnika u pravnom prometu. Pobijanjem se pravne radnje dužnika proglašavaju ništavim prema onom povjeriocu koji je pokrenuo postupak pobijanja što se ne odnosi na ostale povjerioce prema kojima pravne radnje proizvode pravno dejstvo. Institut pobijanja omogućava povratak u pređašnje stanje i otklanjanje štetnih posljedica. Da bi se mogao pokrenuti postupak pobijanja neophodno je da se ispune određeni uslovi. Dodirne tačke triju pretpostavki - dospjelo potraživanje, preduzimanje odgovarajuće pravne radnje dužnika i preduzimanje te radnje na štetu povjerioca sačinjavaju osnovne elemente za punovažnost postupka pobijanja. Navedeni uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni da bi se stekao pravni osnov pokretanja poboynih radnji. Ukoliko izostane neki od navedenih elemenata, nema mjesta pobijanju dužnikovih pravnih radnji. Ako je dužnik svoju obavezu koja je predmet ugovornog odnosa zbog nekih razloga zapostavio, povjerilac ima pravo zahtijevati naplatu sudskim putem.

Ključne riječi: dužnik, povjerilac, uslovi pobijanja, punovažni pravni poslovi, poboyni poslovi, actio Pauliana culposa, actio Pauliana dolosa, Kvazi pauliana.

1) Doc. dr. sci., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici.

Uvod

Postupak pobijanja pravnih radnji dužnika jeste procesno - pravni institut proistekao kao posljedica suzbijanja jednostranih pravnih radnji prezaduženog insolventnog dužnika. Radi se nadasve o vrlo kompleksnom postupku koji iziskuje pravovremenu reakciju povjerioca od koje zavisi dalji ishod bilo povrata u predašnje stanje bilo adekvatnog namirenja povjeriočeve tražbine. Pobojne radnje imaju za cilj da proglase bez dejstva činidbe prema trećim licima čija svrha jeste uskrata namirenja povjerioca na prvom odnosno umanjeње imovine iz koje bi se povjerilac mogao namiriti na drugom mjestu. Sa aspekta pravne sigurnosti učesnika u pravnom prometu kod nas se pojavljuju mnoge nedoumice i pravne praznine izazvane ne toliko manjkavim zakonskim rješenjima koliko naslijeđenim lošim navikama sa kojima se društvo ni do danas nije potpuno suočilo. Recidivi prošlosti zatim naslijeđeni veliki privredni kompleksi i danas ostavljaju traga u privrednim i društvenim kretanjima stvarajući velike socijalne i društvene anomalije. Učesnici u pravnom prometu se suočavaju sa pojavama prezaduženih dužnika, koji ne pokazuju volju za izmirenje dospjelih potraživanja povjerilaca. Spremnost povjerilaca da se uhvate u koštac i preduprije takvu praksu i nastojanja nesavjesnih dužnika da izbjegnu izmirenje dospjelih a neizmirenih potraživanja ulijeva nadu u obeshrabrivanje dužnika da se upuštaju u takve avanture. Teorija je pravo pobijanja definisala kao pravo u objektivnom smislu i kao pravo u subjektivnom smislu. Pravo pobijanja u objektivnom smislu jeste skup pravnih propisa na osnovu kojih povjerioci mogu otkloniti prema sebi posljedice do trenutka punovažnih imovinsko - pravnih raspolaganja svoga dužnika učinjenih u određenom vremenskom periodu prije otvaranja stečajnog postupka. Pravo pobijanja u subjektivnom smislu jeste pravo povjerioca da putem pobijanja proglasi da su prema njemu bez pravnog dejstva, pravne radnje koje se tiču imovine njegovog dužnika nad kojim je otvoren odnosno nad kojim se treba otvoriti stečajni postupak. Na osnovu iznesenog može se zaključiti da je pravo pobijanja ovlaštenje povjerilaca i drugih zakonom ovlaštenih lica da mogu, prema povjeriocima, otkloniti dejstva punovažnih imovinskih raspolaganja dužnika učinjenih u određeno vrijeme prije nego je pokrenut postupak pobijanja.

1. Pobijanje dužnikovih pravnih radnji

Institut pobijanja svoje korijene vuče još iz rimskog prava, da bi prošao kroz 4. perioda njegovog noveliranja. Zakonik XII. ploča koji je predstavljao lex generalis pravni propis, iz kojeg su se kasnije izvodili ostali pravni instituti poput missio in bona, institut cessio bonorum i institut distractio bonorum. Uskrata povjerioca je bila vrlo strogo kažnjavana tako da su dužnici posebno vodili računa o tom segmentu obzirom da su za povredu prava povjerioca izricane stroge sankcije.² Ovaj institut daljnji razvitak je imao u Francuskom i Njemačkom pravu s tim da nije bilo nepoznato niti u pravu stare Jugoslavije, čija su pravna pravila primjenjivana i u socijalističkoj Jugoslaviji. Na osnovu nevažnosti pravnih propisa donijetih prije 6. Aprila 1941. godine i u vrijeme neprijateljske okupacije.³ Ustanova pobijanja sastoji se u tome, što je povjerilac ovlašten da zahtijeva od nadležnog suda da ogłosi bez pravnog dejstva one pravne radnje koje su neposredno doprinijele njegovoj insolventnosti i platežnoj nesposobnosti, dok su kao takve dovele do uskrate u namirenju potraživanja povjerilaca.⁴ Jedna od temeljnih pretpostavki pobijanja jeste da je radnja poduzeta prema drugom licu. Stoga, sud će odbiti tužbeni zahtjev kao neosnovan, ukoliko izostane ovaj bitan element. Ovdje se stvara jedan specifičan odnos u kome je povjerilac kao pobijač usmjeren da pobija pravne radnje drugog lica, protivnika pobijača koje je steklo neku imovinsku korist. S druge pak strane, sud je vezan postavljenim tužbenim zahtjevom u čijim granicama odlučuje i iznijetim činjenicama na kojima tužilac zasniva zahtjev, ali nije vezan za pravni osnov tužbenog zahtjeva.⁵ U ovom trouglu povjerilac treba da dokaže da pravne radnje dužnika ne mogu proizvesti pravno dejstvo prema drugom licu na imovini insolventnog dužnika. Pobijanje kao pravno sredstvo pojavljuje se u dva oblika, kao pobijanje u stečaju i kao po-bijanje van stečaja. Postupak pobijanja van stečaja, po svojoj

2) Naime, u izostanku imovinskopravne sankcije, tačnije do njezine afirmacije, sankcije su bile kaznenopravne i represivne prirode, a uključivale su čak i odvođenje u ropstvo ili lišenje života. M. Horvat, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Zagreb, 2007. 389., A, Romac, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Zagreb, 2007. 410-411., cit. prema L. Belanić/ G. Mihečič/ V. Skorup, „Pobijanje pravnih radnji stečajnih dužnika“, *Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse*, 8/2010. 271 i dalje.

3) S. Perović/ D. Stojanović, *Komentar zakona o obligacionim odnosima*, knjiga prva, Kulturni centar Gornji Milanovac-Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 1980., 802.

4) *Ibidem*.

5) S. Mulabdić, *Objektivna i subjektivna kumulacija u parnici*, OFF- SET, Tuzla 2016, 91.

prirodi daje ovlaštenje povjeriocima da pravne radnje dužnika mogu pobijati sa ciljem zaštite njihovih imovinskih interesa koji su dovedeni u pitanje. Pobijanje je institut obligacionog prava kojem povjerioci u cilju svog namirenja mogu otkloniti pravne posljedice nastupanja punovažnih imovinsko - pravnih raspolaganja svog dužnika. U osnovi radi se o tipičnom obligaciono - pravnom odnosu dužnik - povjerilac, pravo i obaveza, gdje se dodirne tačke manifestuju kod izostanka činjenja ili suzdržavanja od činjenja neke radnje, kojom se drugome nanosi štetna posljedica, u ovom slučaju nastanak štete. Ukoliko se dužnikovo raspolaganje sastoji od dvije ili više odvojenih radnji, za pobijanje je dovoljno da se bilo koja od tih radnji može pobijati, tj. da imamo *modus aquirendi* i *iustus titulus*. Pobijanje van stečaja regulirano je ZOO,⁶ članovi 280-285, koji definišu koje pravne radnje dužnika se mogu pobijati sa ciljem zaštite interesa povjerilaca. Povjerilac je ovlašten da zahtijeva od nadležnog suda, da radnje koje su poduzete prema njemu, od strane njegovog dužnika, oglasi bez pravnog dejstva.⁷ U vanstečajnom pobijanju, pobijanje se priznaje samo provjeriocima, dok u stečajnom pobijanju, pobijanje može vršiti i stečajni povjerilac i stečajni dužnik. Neke od radnji koje se dotiču pobijanja jesu i radnje dužnika na imovini na kojoj nastane šteta, radnje koje dužnik nije poduzeo da zaštiti imovinu povjerilaca. Postupak pobijanja prema ZOO, specifičan je po tome što se njegovo dejstvo manifestuje prema jednom povjeriocu, dok ostali povjerioci ukoliko ih ima, moraju jednostrano ustati sa tužbenim zahjevom u svrhu zaštite imovinsko - pravnih interesa. S tim u vezi opšte pravilo ZOO čiji čl.280 stav 1. glasi “ Svaki povjerilac čije je potraživanje dospjelo za isplatu, i bez obzira kad je nastalo, može pobijati pravnu radnju svog dužnika koja je preduzeta na štetu povjerilaca “. Opšte je pravilo obligacionog prava da je dužnik dužan da svoju obavezu prema povjeriocu ispuni u roku i na način kako ona glasi, odnosno da namiri punovažno i dospjelo povjeriočevo potraživanje.⁸ Međutim, pravna pravila stečajnog prava su u koliziji spram obligacionog prava. S obzirom što ZOO, ne zahteva druge dopunske uslove, treba smatrati da je dovoljna samo dospelost potraživanja, ali da je pri tome, potrebno da povjerilac dokaže

6) Zakon o obligacionim odnosima (u daljem tekstu ZOO), Sl.list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89, Sl.list RBiH, br. 2/92, 13/93, 13/94, Sl. glasnik RS, br. 17/93, 3/96.

7) *Opet.cit.*802.

8) A. Bikić/ E. Bikić/ A. Šabić, *Praktikum za obligaciono pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Sarajevu, Sarajevo 2006. 144 .

insolventnost svoga dužnika.⁹ Pobijanje je međutim isključeno ukoliko se radi o uobičajenim prigodnim darovima, nagradnim darovima, te darovima koji su učinjeni iz zahvalnosti te razmjerni materijalnim mogućnostima dužnika.¹⁰

1.1. Procesne radnje pobijanja

Vrše se na osnovu tužbenog zahtjeva ili prigovorom protiv treće osobe, koja je ili u čiju korist je poduzeta nedozvoljena pravna radnja ili koji drugi oblik kojim se imovinski interesi povjerilaca nisu adekvatno zaštitili.¹¹ Sadržina tužbenog zahtjeva u određenim slučajevima može dovesti do pogrešaka kada se označavaju stranke u postupku (aktivna i pasivna legitimacija),¹² zatim ukoliko se nepravilno primjenjuju odredbe o teretu dokazivanja iz ZPP,¹³ a prije svega tu se misli kada izostaje prethodno utvrđenje, da li je riječ o pravnom poslu ili pravnoj radnji.¹⁴ Zakonodavac je ostavio mogućnost primjene odredaba ZPP u stečajnom postupku.¹⁵ Posljedice umanjivanja imovine dužnika ogledaju se i u tome da li su interesi povjerioca ugroženi teretnim poslom. Iz čega proizilazi opravdana sumnja da je to pribavilac činio sa ciljem da stekne protupravnu imovinsku korist, a da je istovremeno bio svjestan činjenice da se takvo sticanje pravno može pobijati. Dužnik odgovara do visine potraživanja cjelokupnom svojom imovinom ali pod uvjetom da sud usvoji tužbeni zahtjev,¹⁶ u protivnom povjerilac ostaje bez mogućnosti za namirenje potraživanja. Svaki povjerilac čije je potraživanje dospjelo za isplatu i bez obzira kada je

9) S. Perović/ D. Stojanović, 802.

10) *Ibidem*, 145.

11) Priznanje tužbenog zahtjeva samo po sebi ne proizvodi dejstvo odluke. Ono predstavlja samo osnov za donošenje presude na osnovu priznanja ukoliko su ispunjeni uslovi, vidjeti M.Čizmović, B. Đuričin, *Građansko procesno pravo*, četvrto izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Podgorica, 1997, 253.

12) D. Ranđelović, *Tužba u parničnom postupku (pojam, vrste i elementi)*, PRAVNE TEME, godina 4, Broj 7, 72.

13) Član 53- 54. *Komentar zakona o parničnom postupku*, E Zečević. Logos Sarajevo, 2004. 60-67.

14) Dostupno na : www.alsu.gov.rs, *Pobijanje pravnih radnji stečajnog dužnika*, D. Ilić, Sudija u Privrednom apelacionom sudu.03.01.2017.

15) Čl. 8. ZSP.

16) Sud ne može odbiti tužbeni zahtjev kao neosnovan sve dok ga može usvojiti po bilo kom drugom pravnom osnovu jer u postupku primjenjuje materijalno pravo po vlastitoj ocjeni nije vezan za navode stranaka u pogledu primjene materijalnog prava. S. Mulabdić, *Objektivna i subjektivna kumulacija u parnici*, OFF- SET, Tuzla 2016, 91.

nastalo, može pobijati pravnu radnju svog dužnika kada je preduzeta na štetu povjerilaca.¹⁷ S druge pak strane pravne radnje dužnika kojima se pogoduje određenim povjeriocima, u cilju neravnomjernog namirenja, daju za pravo ostalim povjeriocima da se tužbenim zahtjevom namire sudskim putem. Postavlja se pitanje, koji su razlozi postojanja ustanove pobijanja, ako se imaju u vidu sloboda ugovaranja i preduzimanja drugih pravnih radnji u pravnom prometu, sigurnost pravnog prometa i neka druga načela dužnosti izvršavanja obaveza od strane dužnika, kao i načela savjesnosti i poštenja.¹⁸ Poboje radnje su isključivo vezane za lice koje je nosilac ugovornih prava i obaveza. Stoga je tužba općenito upravljena protiv lica koje je izvršilo bespravno raspolaganje s ciljem uskrate u namirenju povjerioca. Takve radnje se pobijaju tužbenim zahtjevom povjerioca.¹⁹ S tim u vezi otklanja se opravdana bojazan da bi protekom vremena takvi ugovori mogli ponovo biti aktualizirani. Pobijanjem se traži da se pravnoj radnji preduzetoj između dužnika i trećeg lica oduzme pravno dejstvo u onoj mjeri u kojoj su njome oštećeni povjerioci. Povjerioci pobijanjem, s ciljem svog namirenja, nastoje proglasiti bez dejstva pravne radnje koje se tiču imovine dužnika. Pobijanjem, pravne radnje dužnika i dalje ostaju na snazi između dužnika i trećeg lica prema kome su poduzete. S tim da ih sud proglašava ništavim, nemaju pravno dejstvo prema povjeriocima.

1.2. Uslovi pobijanja

Da bi se mogao pokrenuti postupak pobijanja neophodno je da se ispune određeni uslovi. Dodirne tačke triju pretpostavki - dospjelo potraživanje, preduzimanje odgovarajuće pravne radnje dužnika i preduzimanje te radnje na štetu povjerioca sačinjavaju osnovne elemente za punovažnost postupka pobijanja. Navedeni uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni da bi se stekao pravni osnov pokretanja poboynih radnji. Ukoliko izostane neki od navedenih elemenata, nema mjesta pobijanju dužnikovih pravnih radnji. Ako je dužnik svoju obavezu koja je predmet ugovornog odnosa

17) F. Cimerman/ J. Obućina/ I. Milovanović, *Pobijanje pravnih radnji stečajnog dužnika*, Agencija za licenciranje stečajnih upravnika u saradnji sa GIZ GmbH, Interklima – grafika, Beograd 2015.27.

18) *Ibidem*, 803.

19) Primjer Tužbe radi pobijanja pravnih radnji dužnika vidjeti u A. Bikić, E. Bikić, A. Šabić, *Praktikum za obligaciono pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Sarajevu, Sarajevo 2006.357-358. D. Randelović, *Tužba u parničnom postupku (pojam, vrste i elementi)*, PRAVNE TEME, 4/7, 72-73.

zbog nekih razloga zapostavio, povjerilac ima pravo zahtijevati naplatu sudskim putem. Ako sud utvrdi odgovarajuće relevantno činjenično stanje koje daje osnova za pružanje pravne zaštite u okviru postavljenog tužbenog zahtjeva, onda je dužan da usvoji tužbeni zahtjev u onom obimu kome to omogućavaju propisi materijalnog prava.²⁰ U samom tužbenom zahtjevu protivnik pobijanja dužan je navesti koje konkretno činjenice pobija, a od značaja su za njegovo namirenje ili su bitno uticale na daljnji tok namirenja. To podrazumijeva da će sud utvrditi predmet dokazivanja, odrediće koja od stranaka treba da dokaže postojanje određenih spornih pravno relevantnih činjenica,²¹ i izvršit će izbor predloženih relevantnih dokaza koje će stranke koristiti na glavnoj raspravi. I jedan i drugi element su vezivne tačke koje suprostavljene stranke u postupku moraju dokazivati da bi se ostvario uspjeh u postupku pobijanja.

Pa tako uslovi koji istovremeno moraju biti ispunjeni da bi se ostvario objektivni osnov pobijanja jesu :

1. teretno raspolaganje i
2. uzročna veza između lica u čiju korist je to raspolaganje izvršeno.

1.2.1. Teretno raspolaganje

Teretno raspolaganje dužnika ima veliki uticaj,²² pa se ono može podvesti kao odlučujući faktor zaštite imovinskih interesa kod namirenja povjerilaca. Sud će konstatovati da li su ispunjeni neophodni uslovi za pobijanje da bi se postupak mogao dalje nastaviti. Pod teretnim raspolaganjem dužnika podrazumijeva se izbjegavanje realizacije povjeriočevog prava koje ima na konkretnom predmetu, na način da se favorizovanjem, treće lice uvodi u posjed određene stvari, a zatim i vlasništvo. No, takva praksa povjerioce može dovesti u nezavidan i neravnopravan položaj budući da ne postoji neki javni registar sklopljenih ugovora o prijenosu vlasništva nekretnina iz kojih bi povjerioci mogli nedvojbeno utvrditi da li je njihov dužnik ranije raspolagao svojom nekretninom ili ne. To bi povjerilac mogao utvrditi jedino uvidom u zemlji-

20) S. Mulabdić, *Objektivna i subjektivna kumulacija u parnici*, OFF- SET, Tuzla 2016, 92.

21) Opširnije o tome u: M.Dika, O standardima utvrđenosti činjenica u parničnom postupku, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Rijeci*, (Zb.Pf.Sveuč Rij.), 1/2015., 1-70.

22) Teretni pravni poslovi su oni kod kojih se daje neka naknada za ono što se dobija (kupoprodaja, trampa, zakup, zajam sa kamatom.), O. Stanković, V.Vodinić, *Uvod u građansko pravo*, Nomos Beograd, 1996.,164.

šne knjige,²³ gdje bi mogao vidjeti da je (ako još nije došlo do uknjižbe) podnesen prijedlog za uknjižbu prava vlasništva.²⁴ Pod teretnim raspolaganjem podrazumijeva se i ugovor o doživotnom izdržavanju,²⁵ obzirom da su poznata međusobna prava i obaveze ugovornih strana. Pored toga jasna je i sama svrha ugovora koji će proizvoditi puno pravno dejstvo tek ukoliko uzdržavatelj do kraja ispuni svoj dio obaveze. Teretni pravni poslovi obavezuju jedno lice da nešto da ili učini drugoj strani za koristi koju to lice dobija iz tog pravnog posla.²⁶ Uspjeh povjerioca u postupku pobijanja bitno doprinosi povoljnijoj situaciji glede imovine na kojoj je izvršeno raspolaganje, pa imamo teretno raspolaganje nastalo ugovorom, gdje je dužnik poduzetim raspolaganjem u čiju korist je poduzeo takvu radnju (trećim licima), znao ili mogao znati da svojim radnjama nanosi štetu povjeriocima.

Stoga je obaveza protivnika pobijanja prema povjeriocu da neometano povjerilac izvrši namirenje kao da radnja nije bila ni poduzeta. Teretno raspolaganje može se pobijati ako je u vrijeme raspolaganja dužnik znao ili mogao znati da preduzetim raspolaganjem nanosi štetu svojim povjeriocima i ako je trećem licu sa kojim je ili u čiju korist je pravna radnja poduzeta to bilo poznato ili moglo biti poznato.²⁷ Teretni pravni poslovi po svojoj prirodi obavezuju jednog učesnika na neku činidbu drugom učesniku a da za to dobije odgovarajuću materijalnu korist, koju su prethodno međusobno utanačili. Odgovornost vezana za nastupanje štetnih posljedica po povjerioce, posljedica je teretnih ili besteretnih davanja dužnika, koji nije imao ovlaštenja vršiti bilo kakva teretna raspolaganja, prije nego što izvrši namirenje povjeriočevih potraživanja. Svaki oblik materijalne činidbe dužnika prema trećim licima je pravno nevaljan,

23) Opširnije M. Povlakić, *Transformacija stvarnog prava u BiH*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2009, 116 i dalje.

24) Uknjižba (uknjiženje) je upis u zemljišne knjige kojim se konačno pribavljaju ili gube zemljišno knjižna prava. Otuda pravne dejstvo uknjižbe može biti dvojako : uknjižbom se postiže ili konačno pribavljanje zemljišno-knjižnih prava i tada se upis naziva intabulacija, ili dolazi do prestanka (brisanja) zemljišno-knjižnog prava i tada se upis naziva uknjižba brisanja (ispis) ili ekstabilacija. O.Stanković, M.Orlić, *Stvarno pravo* , deveto izdanje, NOMOS Beograd 1996, 340.

25) Prema Odluci Vrhovnog suda Republike Hrvatske, broj: Rev 488/2009-3 od 4. studenoga 2009.: „Ugovor o doživotnom uzdržavanju predstavlja teretno raspolaganje, pa se pobijanje toga raspolaganja može zahtijevati u roku jedne godine od sklapanja ugovora“.

26) V. Spaić, *Građansko pravo, opšti dio i stvarno pravo*, Univerzitet u Sarajevu, 1971.258.

27)S. Perović/ D. Stojanović, 805.

dok postoji pa i samo jedan povjerilac sa svojim imovinskopравnim zahtjevom. Zakonska obaveza dužnika jeste zabrana raspolaganja sa jedne strane i ispunjenje obaveza prema povjeriocima sa druge strane. Dužnik odgovara materijalno tako i krivično dok se u potpunosti ne izvrši namirenje povjerioca. Kada se radi o teretnim raspolaganjima potrebno je da se ispune odgovarajući uvjeti neophodni za uspjeh pobijaća. Manje je važno o kakvim se ugovorima radi, koliko je potrebno da je u vrijeme raspolaganja dužnik bio u potpunosti svjestan, da svojim raspolaganjem dužnicima nanosi štetu. Pored navedenog potrebno je i da lice prema kome je radnja poduzeta bilo svjesno da se takvim radnjama nanosi šteta povjeriocu (*vinost povjerioca*).²⁸ Naplatni ugovor sklopljen između dužnika i njemu bliske osobe može se pobijati ako se stečajni povjerioci njime direktno oštećuju. Međutim, taj se ugovor ne može pobijati, ako je sklopljen ranije od dvije godine prije podnošenja prijedloga za otvaranje stečajnog postupka, ili ukoliko druga strana dokaže da joj u vrijeme sklapanja ugovora nije bila poznata namjera dužnika da ošteti povjerioce.²⁹

1.2.2. Veza između lica u čiju korist se vrši raspolaganje

Svaka pravna radnja dužnika, izvršena prema bliskim srodnicima da bi se istovremeno uskratilo povjerilac sa svojim zahtjevom, podrazumijeva da je dužnik bio ili trebao biti svjestan da takvom radnjom nanosi štetu povjeriocima. Sud po službenoj dužnosti može zahtijevati da se ispita rodbinska povezanost, ukoliko takve dokaze ne uspije dostaviti protivnik pobijanja. Ako je treće lice dužnikov suprug, ili srodnik po krvi u pravoj liniji, ili u pobočnoj liniji do četvrtog stepena, ili po tazbini do istog stepena, i pretpostavlja se da mu je bilo poznato da dužnik preduzetim raspolaganjem nanosi štetu povjeriocima”.³⁰ Pobojna tužba ne odnosi se na bliske srodnike, ona je upravljena prema dužniku sa zahtjevom da se pravne radnje oglase pravno nevažećim. Sud će u potpunosti, prihvatiti tužbeni zahtjev zasnovan na validnim materijalnim dokazima koji su bili od značaja za nastanak štete na imovini. Vrlo česte situacije u praksi su gdje jedan od bračnih drugova nastoji svoj idealni dio pokloniti supružniku da bi to dovelo do uskrate povjerioca. Obzirom da imamo poslove koji proizvode pravno dejstvo, povjerilac će u parničnom postupku dokazivati

28) ²⁷ *Ibidem*.

29) *Ibidem*.

30) Čl.280.st.2.

pobojnost takvih ugovora.³¹ Osnov pobojne tužbe pored općih elemenata mora da sadrži i vrijeme kada je zaključen pravni posao, rodbinsku povezanost lica i predmet ugovora. Pobojna tužba se podnosi protiv lica kome je ili u čiju korist je poduzeta pobojna pravna radnja.

2. VRSTE POBOJNIH TUŽBI

Postupak pobijanja pravnih radnji dužnika provodi se pokretanjem pobojne tužbe. S tim u vezi neophodno je navesti koje tužbe povjeriocima stoje na raspolaganju .

Zavisno od vrste pobijanja možemo navesti slijedeće :

- actio pauliana culposa
- actio pauliana dolosa
- kvazi paulijanska tužba
- obiteljska paulijanska tužba

2.1. Actio pauliana culposa

Kada govorimo o historijatu tužbenog zahtjeva nemoguće je ne spomenuti da je u Rimskom pravu takvu tužbu mogao podnijeti svaki povjerilac koji je bio oštećen dužnikovom pravnom radnjom, i koji se nije mogao namiriti iz preostale dužnikove imovine.³² Ovdje se radi o *actio pauliana culposa*. Na temeljima instituta paulijanske tužbe nastao je u modernom pravu efikasniji institut pobijanja pravnih radnji dužnika. *Paulijanska tužba* (po rimskom pravniku J. Paulu), pobijanje zbog prikrate povjerioca,

31)Dok se opća pravila o pobojnosti pravnih poslova odnose samo na pravne poslove - uz isključenje mogućnosti pobijanja pravnih radnji koje nisu pravni poslovi - pravila o pobojnosti dužnikovih pravnih radnji ne odnose se samo na pravne poslove koje bi dužnik poduzeo s trećim, nego i na druge pravne radnje, što je pojam iznimno širokog dosega, i u propisima i u literaturi definiran značajno drukčije od pojma pravnog posla. Z.Slakoper, V.Skorup, *O zastari i prekluziji kod Paulijanske tužbe*, Zb.Prav.Sveuč.Rij.(1991) v.33, br.1, 2012. 316.

32) *Paulijanska tužba* imala je za cilj vraćanje u imovinu dužnika svih otuđenih dobara. *Actio Pauliana* mogla se podići protiv dužnika i trećeg lica koji je pribavio dobro. Uslovi za podizanje ove tužbe bili su slijedeći: a) da je dužnik pobojom pravnom radnjom osiromašen, b) da su povjerioci oštećeni pobojom pravnom radnjom, c) da kod dužnika postoji namjera oštećenja povjerilaca (dovoljna je bila svijest da pobojom pravnom radnjom pogoršava svoj imovinski položaj iako zna da ima nepodmirene obaveze prema povjeriocima), i d) da dužnikov saugovarač zna za namjeru oštećenja povjerilaca. Preuzeto od : A. Milosavljević, *Imovinsko-pravne posljedice pokretanja stečajnog postupka u domaćem i uporednom pravu*, doktorska disertacija, Univerzitet EDUCONS Fakultet za pravno političke studije, Novi Sad 2016, 312.

tužba kojom povjerilac dospjelog i utuživoga potraživanja pobija pravne radnje dužnika, što su dovele do tolikog osiromašenja dužnika da je on postao nesposoban za ispunjenje obaveze povjeriocu. Paulijanska tužba nastala je u rimskom pretorskom pravu i davala je pretoru pravo na uspostavu stanja u dužnikovoj imovini kao da iz nje ništa nije otuđeno. U postupku pobijanja dužnikovih pravnih radnji pasivno legitimirani su bili dužnik i treća osoba s kojom je ili u čiju korist je poduzeta pravna radnja koja se pobija. Da bi povjerilac uspio s takvom tužbom morao je dokazati namjeru (volju) dužnika glede oštećenja povjerioca (consilium fraudis) i saznanje treće osobe (stjecatelja) da dužnik poduzetom radnjom (otuđivanjem stvari, oprostom duga, nepodizanjem tužbe i sl.)³³ oštećuje povjerioca (conscius fraudis).³⁴ Teret dokazivanja pada na protivnika pobijanja i onda kada se poziva na argument da na taj način nije stekao imovinsku korist, bilo zato što smatra da je poklon dužnika od početka bio bezvrijedan ili zato što više nije u stanju da ga stvarno vrati. U posljednjem navedenom slučaju on pored toga mora da dokaže i da osim činidbe koju je svojevremeno primio od dužnika nije primio nikakvu drugu nadoknadu.³⁵ Nije bilo pravno moguće pobijati plaćanje postojećeg duga i propust samog dužnika glede prihvata određenoga stjecanja. Stoga se Actio Pauliana mogla podnijeti u roku od godinu dana, a protekom toga roka treća osoba odgovarala je samo do iznosa obogaćenja.³⁶ Modaliteti zaštite interesa povjerilaca iziskuju adekvatna zakonska rješenja, kojima bi se preduprijedile pravne radnje nesavjesnih dužnika, te uskrata namirenja povjerilaca dovela na najmanju moguću mjeru i ojačalo povjerenje u

33) Pravom vlasničkom ili reivindikacijskom tužbom vlasnik neposjednik - tužitelj od posjednika - tuženika, zahtijeva predaju u posjed predmeta na kome ima pravo vlasništva. Podiže se zbog toga što je vlasniku uskraćena ovlast posjedovati spornu stvar, stoga predmet spora nije utvrđenje prava vlasništva već povrat predmeta vlasništva u posjed tužitelju. N. Gavella, I. Gliha, T. Josipović, V. Belaj, Z. Stipković, "Stvarno pravo" - "Informator" 1998. godine (dalje Gavella). 428.

34) Opširnije u: V. Spaić, *Građansko pravo, opšti dio i stvarno pravo*, Univerzitet u Sarajevu, 1971.

35) F. Cimerman/ J. Obućina/ I. Milovanović, 136.

36) Tužba je inicijalna parnična radnja kojom se pokreće parnični postupak. Bez tužbe nema parnice (nemo iudex sine actore). Pokretanje parnice zavisi isključivo od volje tužioca. Podnošenjem tužbe, lice koje je to učinilo postaje parnična stranka - tužilac. Ona predstavlja pravno sredstvo kojim tužilac kreće u borbu za zaštitu svog povređenog, ugroženog ili osporenog građanskog subjektivnog prava. D. Randelović, *Tužba u parničnom postupku (pojam, vrste i elementi)*, PRAVNE TEME, Godina 4, broj 7, 70.

zaštitu pravosudnih institucija. Tužba³⁷ kojom se pobijaju pravne radnje dužnika naziva se Actio pauliana - pobojna tužba.³⁸ Osnovna uloga tužbi jeste adekvatno obezbjeđenje i pored toga što ravnomjernije namirenje povjerilaca.³⁹ Stoga možemo reći da u pravne radnje koje se mogu pobijati spadaju: ugovori, jednostrane izjave volje, aktivne radnje, radnje propuštanja, kao i protivpravne radnje. Pravosnažna odluka suda kojom se udovoljava tužbenom zahtjevu u parnici, predstavljat će izvršnu ispravu za realizaciju namirenja potraživanja, iz dužnikove imovine. Uspjeh povjerilaca u tom postupku je ojačavao povjerenje u vladavinu prava, to je bila svojevrsna poruka drugima što ih očekuje ukoliko pokušaju da izbjegnu namirenje povjerilaca. Dokazivost dužnikove platežne nesposobnosti očituje se općenito prema tome ukoliko ne izmiruje svoje dospjele neizmirene novčane obaveze u dužem vremenskom periodu. Kao i to da su njegovi transakcioni računi blokirani u vremenskom periodu dužem od dvije godine, što se može provjeriti iz izvještaja privremenog stečajnog upravnika. Oni su jasan signal svim učesnicima u postupku da moraju pravovremeno reagovati na takve pojave i učiniti sve na njihovom suzbijanju. Tužba za pobijanje pravnih radnji dužnika učinjenih prije otvaranja stečajnog postupka ne može se podnijeti poslije isteka roka od 6 mjeseci, od dana otvaranja stečaja bez obzira što do isteka tog roka nije održano i ročište za glavnu diobu. Actio pauliana culposa jeste tužba kojom se štite imovinski interesi povjerilaca. Pravnim poslovima poduzetim nakon

37) Tužba je jedna od parničnih radnji za koje zakon izričito predviđa da mora da bude u pismenoj formi. D. Randelović, *Tužba u parničnom postupku (pojam, vrste i elementi)*, PRAVNE TEME, Godina 4, broj 7, 71.

38) Lat. Actio Pauliana, B. Vizner: Komentar zakona o obveznim – obligacionim odnosima, I, knjiga 2, Zagreb 1978, 1115. “ Sama tužba radi pobijanja dužnikovih pravnih radnji još i danas se naziva kao actio Pauliana, za koju se u Justinijanovom pravu iznosilo : In... actione... Pauliana, per quam quae infraudem creditorum alienata sunt revocantur... nam pretor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatur esset... “ tj. po Paulijanskoj tužbi se opoziva sve što je otuđeno radi prikrate vjerovnika ... jer pretor time želi uspostaviti kao da ništa nije bilo otuđeno .“ Preuzeto od: J. Čuveljak, „Rokovi za podizanje tužbe za pobijanje pravnih radnji u stečajnom postupku“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god.43 2/2006, 117.

39) U formalnom smislu, tužba predstavlja pismeni podnesak u kome tužilac stiče zahtev za pružanje određene pravne zaštite. U materijalnom smislu, predstavlja parničnu radnju tužioca koja sadrži određeni zahtev za presudu, odnosno kojom traži od suda da tuženog osudi na određenu činidbu, da donese odluku određene sadržine, da utvrdi da postoji ili ne postoji određeni pravni odnos, subjektivno pravo ili materijalnopravni zahtev, ili da proizvede promenu u pravnim odnosima. D. Randelović, *Tužba u parničnom postupku (pojam, vrste i elementi)*, PRAVNE TEME, godina 4, Broj 7, 71.

podnošenja prijedloga za otvaranje stečaja, povjeriocu je lakše dokazati da se nešto moglo znati kao objektivnu činjenicu nego dužnikovo znanje kao unutarnja subjektivna svijest, pa mu u pravilu više odgovara kulpozna tužba od dolozne.⁴⁰ Ovaj rok istovremeno daje ovlaštenje povjeriocima da u cilju zaštite vlastitih interesa mogu u periodu prije nego je otvoren stečaj da podnošenjem tužbe nedozvoljene radnje oglase pravno nevažećim i bez pravnog dejstva. U biti takve radnje dužnika i jesu pokazatelj stanja u kome se dužnik nalazi i koji nastoji da preduhitrivanjem postupka pribavi kakvu imovinsku korist na uštrb povjerilaca koji su uredno prijavljeni u stečajnom postupku.

2.2. Actio pauliana dolosa

Dolozna paulijanska tužba jeste sredstvo pravne zaštite imovinskih interesa povjerilaca od nesavjesnih dužnika, odnosno protiv dužnika koji je raspolagao svojom imovinom a bio je svjestan da se ona takvim raspolaganjem umanjuje što je direktno doprinijelo uskratu u namirenju povjeriočeve tražbine. Kada je riječ o ovoj tužbi možemo reći da ona postoji samo između dužnika i povjerioca, u ovom odnosu ona egzistira prema stranama čija temeljna poveznica jesu određena prava i obaveze jednih spram drugih. Tužbeni zahtjev ima tačno određenog adresata i obavezu koja se vezuje za njega i za razliku od pobijanja van stečaja u ovom slučaju stečajni dužnik je obavezan suzdržati se od činjenja, prekinuti radnju ili izvršiti povrat činidbe.⁴¹ Vrijeme pokretanja tužbenog zahtjeva teče od vremena predaje zahtjeva za pokretanje stečajnog postupka odnosno saznanja za bespravna raspolaganja od strane stečajnog dužnika, što znači da bi svaki pokušaj pokretanja tužbenog zahtjeva prije nabrojanih uslova bio neosnovan, ponajviše iz razloga što povjerilac mora strogo da vodi računa da ne nastupi zastara potraživanja. Općenito predmet poništenja sačinjavaju ukupni učinci pravnih radnji poduzetih na štetu vjerovnika, ali u mjeri koja je potrebna za namirenje vjerovnika,⁴² do visine potraživanja odnosno sve preko toga ima elemente neosnovanog obogaćenja. Način poduzimanja radnje dvojakog je karaktera pa se razlika pravi kada radnje poduzima dužnik odnosno njegov zakonski zastupnik, ili punomoćnik.⁴³

40) *Ibid.*

41) Više o tome u : Z. Slakoper/ V. Skorup, „O zastari i prekluziji kod Paulijanske tužbe“, Zbornik Pravnog Sveučilišta Rijeka (1991) v.33, br.1, 2012. 315 i dalje.

42) *Ibid* 316.

43) V. Skorup, *Pobijanje dužnikovih pravnih radnji*, doktorska disertacija, Sveučilište u

U ovom slučaju kada zakonski zastupnik nastupa u ime i za račun dužnika postavlja se pitanje njegovih pobuda, jer ovdje prevladava stav zastupnika i njegov voluntativni momenat.

2.3. Kvazipaulijanska tužba (actio quasi pauliana)

Postupak pobijanja dužnikovih besplatnih raspolaganja na štetu povjerioca pobija se ovom tužbom, ukoliko se takvim raspolaganjima dužnik može dovesti u stanje da neće moći uredno izmirivati svoje dospjele obaveze prema povjeriocima. Ocjena proizvoljnosti dužnikovog ponašanja jeste jedan od kriterija na temelju kojeg se i zasniva neoboriva pretpostavka,⁴⁴ da se dovede u stanje prezaduženosti kako bi izbjegao svoje obaveze prema povjeriocima. U poslove besplatnog raspolaganja se mogu ubrojati : *ugovor o poklonu, odricanje od nasljedstva, oprost duga, beskametni zajam i preuzimanje duga*. Pretpostavka na temelju koje se po zakonu tumači odgovornost dužnika za poduzete radnje jeste da je dužnik bio svjestan da povjeriocima iz toga nastaje šteta, dok treća lica nisu morala to da znaju da bi uopšte bilo osnova za pobijanje.⁴⁵ Svaki dužnik stoga snosi odgovornost za pravno djelovanje prema trećim licima na imovini koja će biti ili je bila predmet stečajnog postupka a da je u mometnu poduzimanja takve radnje bio svjestan svojih obaveza prema povjeriocima grubo ih zanemarujući. Adresiranje tužbenog zahtjeva u ovim slučajevima stvara određeni vid konfuzije kod tužitelja, ko se mora naći u ulozi tužene strane, pa je sasvim opravdana bojazan da ukoliko se tuži dužnik kakav će biti sudski epilog ako se zna da je insolventan. Stoga objektivnim pristupom, utuženje trećeg lica koje je steklo imovinsku korist od dužnika jeste veći vid garancije da će povjerilac moći da naplati što je utužio, jer je na temelju presumpcije relevantno da se naplati cjelokupan ili djelomičan iznos tužbenog zahtjeva. Iz prirode samog posla je uočljivo o kakvim namjerama dužnika se radi, te je sasvim jasno da ako se radi o besteretnom pravnom poslu da dužnik nastoji izbjeći svoje obaveze.

Iz navedenog proslazi da se tužba podnosi protiv:

- lica sa kojim je pravni posao zaključen, odnosno prema kome je pravna radnja preduzeta i

Rijeci Pravni fakultet, Rijeka 2012, 222.

44) *Lat.praesumptio iuris et de iure*.

45) Vidjeti o tome u : V. Skorup, , 226 – 228.

- protiv stečajnog dužnika, ukoliko u njegovo ime tužbu nije podnio stečajni upravnik.

Razlikovanje subjekata kod podnošenja tužbenog zahtjeva ima jednu vrlo važnu ulogu za daljnji tok postupka. Ukoliko se tužbeni zahtjev nije adekvatno postavio prema pasivno legitimisanoj suprotnoj strani tužbeni zahtjev neće biti usvojen od strane nadležnog suda, već i aktivno legitimisana strana dolazi u situaciju da gubi dragocjeno vrijeme ili u najgorem slučaju da nastupi zastara za podnošenje tužbe. Sud je vezan postavljenim zahtjevom u čijim granicama odlučuje i iznijetim činjenicama na kojima tužilac zasniva zahtjev, ali nije vezan za pravni osnov tužbenog zahtjeva.⁴⁶

2.4. Obiteljska paulijanska tužba

Utemeljenje za obiteljsku tužbu postoji ukoliko dužnik zaključi ili poduzme kakvu pravnu radnju bračnom drugu ili bliskom srodniku, iz čega nastupe štetne posljedice po povjerioca. U načelu može se govoriti o svjesno učinjenim pravnim radnjama kako bi se pribavila kakva imovinska korist na uštrb potraživanja povjerioca. Ako je treće lice dužnikov suprug ili srodnik po krvi u pravoj liniji ili u pobočnoj liniji do četvrtog stepena ili po tazbini do istog stepena, pretpostavlja se da mu je bilo poznato da dužnik preduzetim raspolaganjem nanosi štetu poveriocima.⁴⁷ Pobojni elementi odnose se kako na dužnika koji je sklopio pravni posao tako i na lice srodnika koje je na takav način steklo određenu imovinsku korist.

Pod bliskim osobama za ovu vrstu tužbe podrazumijevaju se:

- Bračni drug dužnika
- Srodnici između supružnika u pravoj liniji
- Izvanbračni drug
- Krvni srodnici po pobočnoj liniji do četvrtog stepena
- Srodnici po pobočnoj liniji do četvrtog stepena

Najčešći oblici obiteljske tužbe pojavljuju se kada dužnik poduzme određenu pravnu radnju svom bračnom drugu ili bliskom srodniku. Kod takve tužbe je oboriva zakonska predmnjeva (*praesumptio iuris tantum*),

46) S. Mulabdić, 91.

47) S. Perović/ D. Stojanović, 805.

da su dužnik i članovi njegove «sumnjive obitelji» (*familia suspecta*), znali da dužnik raspolaganjem nanosi štetu vjerovniku. Vjerovnik ne mora dokazivati svijest dužnika i treće osobe o nanošenju štete vjerovniku, već je teret dokazivanja prebačen na treću osobu koja mora dokazati da ni ona, a niti dužnik nisu znali niti su mogli znati da se u vrijeme raspolaganja nanosi šteta vjerovniku.⁴⁸

Kada su u pitanju raspolaganja u nasljeđivanju, također se podrazumijeva da se radi o besplatnim raspolaganjima.⁴⁹ Prvenstvo namirenja imaju povjerioci, pa tek kada se oni namire ostatak imovine se raspoređuje nasljednicima. Dakle, kada je protivnik pobijanja lice povezano sa stečajnim dužnikom, tada postoji pretpostavka da je to povezano lice znalo ili moralo znati za nesposobnost plaćanja stečajnog dužnika ili za činjenicu da je podnijet prijedlog za otvaranje stečajnog postupka; ova predmnjeva je oboriva, pri čemu obaranje ove pretpostavke jeste na strani protivnika pobijanja.

48) Preuzeto sa: <http://www.pravnadatoteka.hr/pdf/>. (27.03.2024.)

49) S. Perović/ D. Stojanović, 805.

Zaključak

Postupak vanstečajnog pobijanja tiče se prvenstveno povjerioca kojem je neko njegovo potraživanje ugroženo od nesavjesnog dužnika. Radi se o procesno - pravnom institutu proisteklom kao posljedica suzbijanja jednostranih pravnih radnji prezaduženog insolventnog dužnika na teret vlastite imovine. Ovaj institut posebno je izražajan u posttranzicionim državama koje karakterišu veliki privredni subjekti, koji su u procesu privatizacije u najvećem broju slučajeva ugašeni ili su posljedice neuspješne privatizacije okončane stečajem. Uskrata u namirenju dospjelih potraživanja kod izostanka pravovremene reakcije povjerioca može u velikoj mjeri otežati proces pobijanja ukoliko se nastavi sa pravnim prometovanjem trećih lica a dužnik se dovede u stanje potpune insolventnosti. Nerijetke su pojave da insolventni dužnici nastoje onemogućiti povjerioce u njihov naplati na način da otuđenjem imovine bliskim srodnicima dovedu do uskrate u namurenju povjerilaca. Teretni ugovori zaključeni na imovini insolventnog dužnika proizvode pravno dejstvo, međutim pravovremena reakcija povjerilaca će ih kao takve poništiti odnosno proglasiti bez pravnog dejstva prema trećim licima te uzajamne prestacije ili pokloni kao predmet činidbe daju povjeriocu osnov namirenja iz vrijednosti raspolaganja.

LEGAL NATURE OF CHALLENGING DEBTOR'S LEGAL ACTIONS

Summary

The subject of the paper is the purpose and legal nature of rebuttal in non-bankruptcy proceedings and the protection of creditors from unscrupulous debtors in legal transactions. By refutation, the debtors legal actions are declared null and void against the creditor who initiated the refutation procedure, which does not apply to other creditors against whom legal actions produce legal effect. The institute of refutation enables a return to the previous state and elimination of harmful consequences. Certain conditions must be met in order to initiate the rebuttal procedure. The points of contact of the three assumptions – the due claim, the undertaking of the appropriate legal action by the debtor and the undertaking of that action to the detriment of the creditor constitute the basic elements for the validity of the rebuttal procedure. The above – mentioned conditions must be cumulatively met in order to obtain a legal basis for initiating combative actions. If any of the above- mentioned elements are missing, there is no room for refuting the debtor's legal actions. If the debtor has neglected his obligation which is the subject of the contractual relationship due to some reasons, the creditor has the right to demand payment through the court.

Keywords: debtor, creditor, grounds for challenge, valid legal transactions, voidable transactions, actio Pauliana culposa, actio Pauliana dolosa, quasi Pauliana.